

Тиха Л. Лексико-семантичні та граматичні особливості порівнянь у повісті Володимира Лиса «Соло для соломії» // Лінгвостилістичні студії. 2018. Вип. 8. С. 123–128.

Tykha L. Lexico-Semantic and Grammatical Peculiarities of Comparisons in the Novel «Solo for Solomia» by V. Lys // Lingvostilistični studii. 2018. Iss. 8. P. 123–128.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-6.09

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Лариса Тиха

Луцький національний технічний університет

У статті проаналізовано роль порівнянь в індивідуально-авторській картині світу Володимира Лиса. Зокрема, охарактеризовано лексичне наповнення порівняльних конструкцій, визначено семантику ключових слів, які формують художні образи. Вказано, що основою порівнянь є, як правило, лексеми на позначення різних характеристик людини: зовнішність, внутрішній світ, психологічні особливості тощо. Крім того, основою порівнянь виступають слова на позначення предметів та об'єктів навколишньої дійсності, тварин, рослин. Що стосується будови порівняльних конструкцій, то це і прості порівняння, і складні структури.

Ключові слова: художній образ, лексика, порівняння, порівняльна конструкція.

Вступ. Порівняння, як і метафора, у художньому тексті виконує роль засобу увиразнення, це один із найважливіших образотворчих засобів мови. Воно широко застосовується в художній літературі для розкриття світовідчуття письменника, для характеристики дійових осіб, їхніх взаємин і вчинків [1, с.118]. Це один із елементів, який допомагає письменникові вибудувати мовно-образну картину світу.

Один із найяскравіших представників сучасної української літератури волинський журналіст, драматург та прозаїк Володимир Лис активно послуговується для зображення людей, явищ навколишньої дійсності таким класичним тропом, як порівняння. Саме порівняння допомагає створити письменникові ту специфічну мовну картину світу, яка репрезентує саме його ідіолект.

Порівняння як художній засіб не є чимось новим в науковій лінгвістичній та літературознавчій науці, тому й праць, присвячених аналізу різних сторін цього тропу, безліч. Порівняння у співвідношенні з метафорою розглядають Н. Арутюнова та В. Телія; Ю. Апресян з'ясовує специфіку вираження порівняльних відношень; як ознаку ідіолекту аналізує порівняння Л. Голоух; як мовно-естетичний знак національної культури, поряд з метафорою, – С. Єрмоленко.

Серед сучасних досліджень привертають увагу праці таких авторів, як Г. Гайдученко «Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько» [1], Л. Оліфіренко «Художнє порівняння як джерело

поетичної експресії в поетичних творах Василя Стуса» (аналіз художніх порівнянь, які слугують засобом поетичної експресії; класифікація порівнянь за структурою, призначенням, походженням) [5], Ю. Тимченко «Порівняння в новелістиці М. Коцюбинського середземноморського циклу» (розглянуто структурно-семантичні типи порівнянь у творах М. Коцюбинського, визначено роль порівнянь у творенні індивідуально-авторської картини світу) [6], Т. Ніколашина, Л. Сологуб «Функційно-семантичне поле порівняння в романі «Берег любові» Олеса Гончара» (проаналізовано функційно-семантичне поле порівняння на основі художнього тексту Олеса Гончара) [4], Ю. Маковецької-Гудзь «Семантико-граматичні моделі художніх порівнянь (на матеріалі української поетичної мови 70–90-х років XX століття)» [3].

Мета – з'ясувати лексико-семантичні та граматичні особливості порівнянь у повісті В. Лиса «Соло для Соломії». Мета визначила завдання статті: виявити порівняльні конструкції у прозі В. Лиса, проаналізувати їх граматичну структуру та лексичне наповнення, з'ясувати роль порівнянь у побудові мовної картини світу письменника.

Матеріал і методи дослідження. Для визначення функцій та ролі порівнянь у художньому тексті В. Лиса використано відповідні методи дослідження. Зокрема, метод лінгвостилістичного спостереження застосовано для аналізу ролі порівнянь у творенні художніх образів; метод порівняльного аналізу – для класифікації досліджуваних одиниць за певними ознаками; метод компонентного аналізу – для визначення семантики ключових лексем порівняльних конструкцій.

Результати дослідження та дискусія. Порівняння виконує важливу роль серед тих засобів образності, що беруть участь у створенні образів художнього тексту. Як відомо, основою порівняння може бути будь-яке явище дійсності. Зіставляючи різноманітні за своєю сутністю поняття, автор дає початок новому розумінню обох об'єктів: і того, який порівнюється, і того, з яким порівнюють [1].

У художній літературі через порівняння розкривається внутрішній світ письменника. Використовують цей троп і для характеристики персонажів, їхніх вчинків та міжособистісних взаємин. Цікаві також для аналізу індивідуального стилю автора порівняльні структури, в основі яких – порівняння неживих предметів з неживими. Усі ці види порівнянь наявні в художній прозі Володимира Лиса. Встановлено, що найбільшу кількість порівняльних сполук мають антропоцентричні порівняння, тобто ті, в основі яких людина з її особливостями, її внутрішні та зовнішні характеристики, взаємини з іншими тощо.

Володимир Лис часто вживає порівняння для виокремлення особливих рис мовної поведінки героя твору, наприклад: *У нього слів, як насіння в кишенці, анекдотами сипле, історіями* [2, с. 292], різноманітних почуттів та емоцій, наприклад: *Потім очі горять, як десяток, а то й більше жаринок...* [2, с. 226], *Тільки й того, що зітхання було народилося, схоже на*

подмух легенького вітерцю [2, с. 290], І враз відчуває, як густо, аж пекучим вогнем спалахують її щоки. Ніби блискавка влучила й запалила. Мимоволі торкається щоки, та вогонь не погасити [2, с. 225], Соломія не їхала – на крилах летіла додому, наче хто підхопив поїзда в небо [2, с. 300] і под.

Порівняльні конструкції використано також для відтворення певних емоційних переживань персонажів. Ось як описано стан вагітності героїні: *Щістячко, як макове зернятко. А маківка скоро виросте [2, с. 303].*

Нерідко автор поєднує портретну характеристику і характеристику внутрішнього світу персонажів в одному образі, як-от: *Соломія поспішно віднімає руку, а підняті блакитні озера зауважують – очі в нього зовсім не голубі, не блакитні, не такі, як у неї, а швидше – світло-сірі, з синюватим відливом, відблиском, наче небо, яке затягла легенька напівпрозора хмаринка, що затулила на мить небесну блакить і сонце [2, с. 222].*

Письменник також часто вживає порівняння для портретної характеристики персонажа, для змалювання особливих рис зовнішності. Іноді такі порівняльні звороти стосуються кількох соматичних ознак: *Голова – губи до вуха, очі на жіночі пазухи, як труби підзорні [2, с. 219].* У повісті фіксовано різноманітні за змістом і формою конструкції. Крім простих за будовою сполук, наприклад, *Ну ви обоє видні, як з картинки зійшли [2, с. 227]* та *А ти у нас, як тая королева [2, с. 363]*, автор створює й складні, наприклад: *Має пружне потужне тіло, що вигинається, як тіло великого звіра [2, с. 239]; Звіра, що вийшов на полювання, думає Соломія, й стає трохи страшно. Так, вона його здобич, але ж і він неїна теж [2, с. 239]; [Соломія] Наближається, вдивляється у чоловіка поруч, й серце усередині спочатку завмирає, наче птах на льоту, у якого щойно поцілили, та за мить оживає й починає шалений танок [2, с. 221].* Власне другий різновид порівняльних конструкцій можна вважати індивідуально окресленим для мовотворчості Володимира Лиса.

Іноді порівняння передають складні почуття, емоційні стани, ставлення до певних реалій життя. Такі порівняльні конструкції нерідко є елементом ширшого мікроконтексту, основу якого становлять передумови складного емоційного стану персонажа, наприклад: *...щось таке потаємне, на самім денці збаламученої душі, заскімлило. Мов маленький песик, котрого зачинили ненароком в сінях, а воно на волю проситься [2, с. 230] – Соломія хтіла погладити песика рукою. Ні – спершу відчинила двері – біжи на волю. Песик, проте, ухилився од простягнутої руки. Побіг собі. І вже здалеку по-новому чогось зновика заскімлив [2, с. 230], Вона мов той сірник, кинутий на сухий хмиз серед лісу та ще й у суху вітряну погоду. А вітер дме, вона відчуває його протяг. Летить на тому потоці, як листок [2, с. 239].*

Характерною ознакою творчої манери письменника є контекстуальний вимір творення порівняння, якому часто передують певний опис, пейзаж тощо. Таким чином саме порівняння увиразнюється й конкретизується, наприклад: *Зі сходу з'явилися спочатку перші неспіливі промені, а потім почало викочуватися велике жовтогаряче сонце,*

освітлюючи худорляву та ще по-своєму вродливу, схожу на птаху серед степену, сиву жінку [2, с. 362-363].

Основу порівнянь формують не тільки різні найменування людей, але й фауно- та флорономени, конкретні й абстрактні назви. Наприклад: *мандрівка – пацьори* (*Мені та мандрівка, як дівци пацьори, уподобалася* [2, с. 360]); *кіт – тигр* (*Марусеньці показали бабиного рудуватого, смугастого, як тигряка, кота* [2, с. 268]); *буряки – солдатики* (*а бурячки оно витикаються, як солдатики на паради* [2, с. 219]).

До групи індивідуально увиразнених порівняльних конструкцій належать, зокрема ті, в основі яких лежать семи 'солодкий', 'солод'. Крім того, вони реалізують також семи 'добре', 'приємне': *Ой, Соломко, бідна головко, добра ти, як млинець з медом* [2, с. 258]. В іншому контексті використано порівняння з такими лексемами як засіб іронії, інколи навіть із протилежним значенням, наприклад: *А тут Люба-ланкова наперед виступає. І солодко, мов цукеркою ці медом язика змастила, починає говорити* [2, с. 220], *Панська любов аліганцька* (інтелігентна – В. Л.), *як цукерка...* [2, с. 223].

Значну частину порівнянь становлять структури, побудовані на народнопоетичній традиційній основі. Незважаючи на це, такі порівняльні конструкції в авторському тексті зазнають різних трансформацій. Здебільшого спостерігаємо їх в описах повсякденного життя поліщуків, їхнього мовлення тощо. За їх допомогою автор передає весь колорит взаємовідносин між людьми, їхні смаки, уподобання, ставлення до навколишнього світу, до його реалій, до нових речей, які з'являлися в їхньому житті, наприклад: *До нього Соломія, скрадаючись поза городами, як лисиця до курника, вирушає осіннім надвечір'ям через два дні* [2, с. 241]; *Приносить, вручає* (склянку – Л. Т.), *мов дорогоцінний скарб...* [2, с. 237]; *Чому б справді не пам'ятати* (як не пам'ятати!), *стико було пережито, передумано, чого там, вигладжено, переламано в душі, щоб потім подаленіти, відлетіти, як журавлі відлітають у вирій, з тужливим криком, якого, проте, ніхто не чув, і майже забулися* [2, с. 222]; *Надто зміїний язик має, совецьку облуду, як блекоту, рясно сіє* [2, с. 244]; *Раїса за цей час пережила не одну істерику й ходила темна, мов дощова хмара* [2, с. 312]; *Впертий, як дурний бик* [2, с. 263].

Окремо виділяємо порівняння, що сконструйовані за допомогою узвичаєних фразеологізмів, які належать до активного словника українців, наприклад: *Він струшує Соломію за плечі, як грушу* [2, с. 242], *І пішов, уже не молодий, хоч і не старий, товстенький чоловік, котрий, дихаючи, сопів, як ковальський міх* [2, с. 280], *Як укопана стоїть Соломія* [2, с. 225], *І вона всі ці дні світилася, промінилася, висіювала... як нова копійка, сказав би Тарасик* [2, с. 235].

Висновки та перспективи дослідження. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що порівняння у художніх текстах Володимира Лиса виконують важливу семантико-стилістичну функцію.

Для творення художніх образів автор використовує як прості, так і асоціативно складні сполуки, часто з їх поступовим розгортанням. Найбільша кількість порівнянь традиційно пов'язана з портретною характеристикою людини. Узвичаєно їхню основу становлять найменування об'єктів та предметів навколишньої дійсності, ознаки, дії тощо.

Зважаючи, що аналіз одного художнього твору письменника не може дати повне уявлення про роль і функції тропів, стилістичних фігур, перспективу дослідження вбачаємо насамперед у порівняльних студіях використання таких одиниць в інших творах цього автора.

Список використаної літератури

1. Гайдученко Г. Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Вип. 17. Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. С. 118–120.
2. Лис Володимир. Соло для Соломії. Харків, 2013. 368 с.
3. Маковецька-Гудзь Ю. А. Семантико-граматичні моделі художніх порівнянь (на матеріалі української поетичної мови 70-90-х років XX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
4. Ніколашина Т. І., Сологуб Л. О. Функційно-семантичне поле порівняння в романі «Берег любові» Олеся Гончара // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту). 2013. Вип. 16. С. 173–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tkht_2013_16_30.
5. Оліфіренко Л. Художнє порівняння як джерело поетичної експресії в поетичних творах Василя Стуса URL: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/mova26.pdf#page=199>
6. Тимченко Ю. О. Порівняння в новелістиці М. Коцюбинського середземноморського циклу // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. Вип. 39 С. 109–116.

References

1. Haiduchenko, H. (2013). Porivniannia yak movno-obraznyi zasib tvoriv Iren Rozdobudko [Comparison as a linguistic means of works Irene Rozdobudko]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Linhvistyka»*, 17, 118–120 [in Ukrainian].
2. Lys, V. (2013). Solo dlia Solomii [Solo for Solomia]. Kharkiv.
3. Makovetska-Hudzy, Yu. A. (2010). Semantyko-hramatychni modeli khudozhnikh porivnian (na materialy ukrainskoi poetychnoi movy 70-90-kh rokiv KhKh stolittia) [Semantic-grammatical Patterns of Authors' Similes (Based on the Ukrainian Poetic Language of the 70-90th of XX century)]: *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Nikolashyna, T. I., Solohub, L. O. (2013). Funktsiino-semantychnne pole porivniannia v romani «Bereh liubovi» Olesia Honchara [Functional-semantic field of comparison in the novel «The Coast of Love» Olesya Honchara]. *Tainy khudozhnoho tekstu*, 16, 173–170. [in Ukrainian].
5. Olifirenko, L. Khudozhnie porivniannia yak dzherelo poetychnoi ekspresii v poetychnykh tvorakh Vasyliia Stusa [Artistic comparison as a source of poetic expression in the poetry of Vasyl Stus] Retrieved from <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/mova26.pdf#page=199> [in Ukrainian].
6. Tymchenko Yu.O. (2015). Poriniannia v novelistytsi M. Kotsiubynskoho seredzemnomorskoho tsyklu [Comparisons in Short Stories of Mediterranean Cycle by Kotsiubynskyi]. *Linhvistychni doslidzhennia*, 39, 109–116 [in Ukrainian].

Тихая Лариса. Лексико-семантические и грамматические особенности сравнений в повести Владимира Лиса «Соло для Соломии». В статье проанализирована роль сравнений в индивидуально-авторской картине мира Владимира Лиса. Охарактеризированы лексические особенности сравнительных конструкций, определена семантика ключевых слов, формирующих художественные образы. Указано, что основой сравнений выступают лексемы, обозначающие различные характеристики человека: внешность, внутренний мир, психологические особенности. Основой сравнений выступают слова, обозначающие предметы, объекты окружающей действительности. Грамматические особенности сравнительных конструкций заключаются в том, что автор использует как простые, так и сложные сравнения.

Ключевые слова: сравнение, сравнительные конструкции, лексика, художественный образ, ключевые слова.

Tykha Larysa. Lexico-Semantic and Grammatical Peculiarities of Comparisons in the Novel "Solo for Solomia" by V. Lys. Comparisons, like metaphors and metonyms in the artistic text, add expressiveness and vividness to portraying people, their feelings and the surrounding world. It is one of the most important stylistic tropes, and Volodymyr Lys actively uses this classical figurative language device. It is the comparison that helps the writer to create a specific language picture of the world which represents his idiolect. It is worth mentioning that the creativity of V. Lys, in general, manifests his tendency to create complex artistic images using associations. The majority of the comparative structures are anthropocentric by their nature, that is, in the focus is a personality with the individual distinguishing features, own inner world, communication specifics, relations with nature and surrounding realities. Volodymyr Lys, as a gifted master of a word, creates comparative images on the basis of contrast and does it in his own original way. Most of the comparisons are structures created on a national or traditional basis. Despite this, such comparative constructions in the novel of V. Lys sound in a new way, revealing unique multi-faceted world of the epoch. With their help, the author transmits the entire palette of the relationships between people, their tastes, preferences, attitudes to the world around them, the realities, the new things that appeared in their lives. The central images in V.Lys' works are the Polishuks and their everyday life. Creating comparisons, the author makes use of the local transformed phraseologisms. However, they are transformed so masterfully that, without losing their essence, they sound in a new way, express the individual speech of the characters, depict their appearance and describe the situation. As to the grammatical features of the comparisons in the prose of V. Lys, both simple and complex structures are masterfully woven into the body of the text, but complex and scattered structures prevail and are of special interest for researchers. Due to their specific structure, they can convey complex feelings, emotional states and attitudes to certain realities of life.

Key words: artistic image, vocabulary, comparison, comparative structure.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2018